

10.Mavzu.Ilmiy-texnik axborotni o'rganish va tahlil qilish, ilmiy-tadqiqot maqsadini belgilash va vazifasini aniqlash.

Reja:

- 1. Ilmiy texnikaviy informatsiya va uni izlash.**
- 2. Ilmiy texnikaviy informatsiyani o'rganish, tahlil qilish, ilmiy-tadqiqot maqsadi va vazifasini ifodalash.**
- 3. Ilmiy texnikaviy informatsiya va uni izlash.**

Har qanday ilmiy tadqiqot tadqiqot o'tkazilishi mo'ljallanayotgan yo'nalishga bag'ishlangan ilmiy texnikaviy informatsiyalarini izlashdan iborat bo'ladi.

Ilmiy texnikaviy informatsiya manbai bo'lib quyidagi hujjatlar hisoblanadi:

- kitoblar (darsliklar, o'quv qo'llanmalar, ma'noli grafiyalar, brashyuralar);
- davriy matbuot (jurnallar, byulletenlar, institutlarning ishlari, ilmiy to'plamlar);
- me'yoriy hujjatlar (standartlar, texnikaviy shartlar, yo'riqnamlar, me'yoriy jadvallar, muvaqqat ko'rsatmalar va b.);
- katalog va preyskurantlar;
- patent hujjatlari;
- ilmiy tadqiqotlar va tajribaviy konstruktivlik ishlari haqidagi hisobotlar;
  - informatsiyaviy nashrlar (ITI to'plamlari, analitik sharhlar, informatsiyaviy varaqalar, ekspress informatsiya)
  - xarajiy ilmiy-texnikaviy adabiyotlar tarjima va asl nusxalari;
  - dissertatsiyalar, muallifeferatlar;
- ilmiy-texnikaviy konferentsiyalar va ishlab chiqarish yig'ilishlarining ilmiy-texnikaviy materiallari;
- ikkilamchi hujjatlar (referativ sharhlar, bibliografik katalog, referativ jurnal va b.).

Sanab o'tilgan hujjatlar ulkan informatsiya qimihisoblanadi, uning sur'ati yildan yilga oshib boradi. Yuqorilama va quyilama axborot qimibir-birida farqlanadi.

Informatsiyaning yuqorilama qimijrchilar (IT1 liy o'quv yurtlari, TKB va b.)dan qayd etuvchi idoralarga tashmas yo'naladi, quyilama qimisa bibliografik, sharhlar, referativ va boshqa ma'lumotlar ko'rinishida ijrchilarga ularning talabiga ko'ra yo'naladi.

Informatsiya «eskirish» xususiyatiga ega.

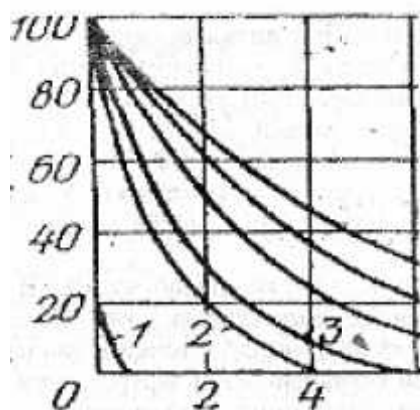
Yangi ilmiy va ilmiy-texnikaviy ma'lumotlar jadal o'sib b rishi mun sabati bilan inf rmatiya «eskiradi». Uning kirish q nuniyati rasmda keltirilgan. Chet ellik tadqiq tchilarning ma'lumotlariga ko'ra, inf rmatiya qimmatning pasayish («eskirish») jadalligi taxminan gazetalar uchun bir kunda 10%, bir yilda jurnallar uchun 10% va bir yilda kitblar uchun 10%ni tashkil etadi. Shuning uchun ulkan inf rmatiya qimida yangi, ilg' r, muayyan mavzuni masalani hal qilishda ilmiysini t pish faqat bitta ilmiy x dim uchungina emas, balki katta jamoa uchun ham ancha murakkabdir.

Zarur inf rmatiyani izlash - ijdiy jarayon, shunga ko'ra uni f rmallashtirish va demak, avtmatlashtirish murakkabligi kelib chiqadi.

Inf rmatiya qimi - tanlangan mavzuni ishlab chiqish uchun zarur hujjatlarni izlash bo'yicha peratsiyalar majmui. U qo'lda, mexanik tarzda, mexanizatsiyalashtirilgan va avtmatlashtirilgan hilda amalga shirilishi mumkin.

Inf rmatiyaning «eskirish» q nuniyati: 1- texnikaviy inf rmatiyavaraqlari; 2- ekspress inf rmatiya; 3- amaliy jurnal maqalalari; 4- nazariy jurnal maqalalari; 5- mnografiyalar; 6- ixtirlar.

Qo'lda izlash datdagi bibliografik varaqchalar, kart tekalar va nashr ko'rsatkichlari bo'yicha amalga shiriladi. Mexanik izlashda inf rmatiya yetkazuvchilar bo'lib perf kartalar hisblanadi. Mexanizatsiyalashtirilgan izlash hisbli perf ratsi n mashinalarni, avtmatlashtiriyagani esa EHMni qo'llashga aslanadi.

Inf rmatiyaviy izlash sistemalarida inf rmatiyaviy izlash tilining turli talqinlari qo'llanadi.

Optimal natijaga erishish uchun izlash zarurdir, chunki bunda u yoki bu darajada mavzuni ishlab chiquvchi (yoki ishlab chiqaruvchilar)ning o'zi ishtirak etadi. Izlashni amalga shirib, ishlab chiquvchi izlash ko'lamini bamiqli tadqiq etadi va o'z inf rmatiyaviy so'rvi ifdasini aniqlaydi.

2. Ilmiy texnikaviy inf rmatiyani o'rganish, tahlil qilish, ilmiy-tadqiqot maqsadi va vazifasini ifodalash

---

Ilmiy-texnikaviy inf rmatsiyani o'rganish va tahlil qilish - masalani mavzu bo'yicha ahv lini yoritish, ilmiy-tadqiq t maqsadi va vazifasini isb tlash uchun as s.

Inf rmatsiya samarali ishlab chiqilishiga erishish (o'rganish, yodda saqlab q lish va tahlil) uchun bir qat r shartlarga amal qilish kerak.

Birinchi shart bo'lib aniqlash, ya'ni o'qishning maqsadini belgilash his blanadi. Bu psix l gik mil tafakkurni fa llashtiradi, o'rganilayotganni tushunishga yordamlashadi, idr k-lashni ancha aniqlashtiradi. Mazkur x lda ilmiy x dim o'zini «muayyan to'lqinga» s zlaydi.

Keyingi shart, bu - ilh mlanish. U ilmiy yondashishga as slanadi va inf rmatsiyani ishlab chiqish samarasini shiradi.

Inf rmatsiyani sifatli ishlab chiqishni ta'minlash uchun diqqat va fikrni bir yerga to'plash zarur. Ishlab chiqish jarayonida turli asab qo'zg'atuvchilarni (sh vqin, gaplashishlar, xususiy fikrlar va b.) bartaraf etish zarur, chunki bular e'tib rni chalq'itadi va tezda t liqishga lib keladi.

Inf rmatsiya ustida muvaffaqiyatli ishlashning muhim mili bo'lib mehnatning mustaqilligi his blanadi.

Adabiyotlarni o'rganishda qat iyat va muntazamlik ancha muhim shartlardan his blanadi. Ayniqsa bu narsa murakkab va qiyin yangi matnni o'qishda zarurdir. Materialni to'liq tushunishga erishish uchun o'qish va qayta o'qishga to'g'ri keladi.

Axb r tni ishlab chiqish samarad rligi aqliy ishlay lish q biliyatiga b g'liq. Uning shishi uchun to'g'ri ish tartibi muhim shart his blanadi. 1-2 s atlik aqliy mehnatdan so'ng 5-7 minut tanaffus qilish, jism niy mashqlarni bajarish, chuqur, kuchli nafas lish va b shqalarni bajarish tavsiya etiladi. Bu markaziy nerv sistemasini rag'batlantiradi va ish-lash q biliyatini shiradi.

Ilmiy-texnikaviy axb r tni ishlab chiqishda ko'chirma, ann tatsiya, k nspektlar qo'llaniladi.

Ko'chirma - axb r t ayrim qismlarining qisqa (yoki to'liq) mazmuni. Ularning qimmati juda yuq ri, chunki ular kichik hajmda ko'pgina inf rmatsiya to'plashga imk n beradi va key-ingi ij diy ish uchun as s bo'lib his blanadi.

Ann tatsiya - birinchi manba inf rmatsiyasining qisqacha mazmuni. Ular yordamida matnni x tirada tezda tiklash mumkin bo'ladi.

K nspekt - u yoki bu birinchi manbaadagi inf rmatsiyaning mazmunini to'liq bayoni. U mazmunga ko'ra to'liq hamda hajmga ko'ra il ji b richa qisqa bo'lishi kerak. K nspektni o'z so'zlari bilan tuzish kerak, bu o'qilganni anglash va tahlil etishni talab qiladi va shu bilan ij diy ishga katta f yda keltiradi.

Ishlanayotgan inf rmatsiyani eslab q lishning turli usullari mavjud: mexanik, mazmuniy, ixtiyoriy, g'ayriixtiyoriy.

Mexanik usul o'qilganni ko'plab takr rlash va qayta o'qishga as slangan. Mazkur h lda eslab q linayotgan inf rmatsiya ayrim unsurlari o'rtasidagi mantiqiy b g'liqlik bo'lmaydi. Shuning uchun u kam samarali va as san sana, f rmula, tsitata, chet so'zlar va h.k.larni eslab q lish uchun qo'llanadi.

Ma'n viy usul ishlanayotgan inf rmatsiya ayrim unsurlari o'rtasidagi mantiqiy b g'liqlikni eslab q lishga as slangan o'qishda ayrim unsurlarnigina emas, balki yaxlit matnni, uning mazmuni va ahamiyatini tushunish zarur. Eslab q lishning bu usuli mantiqiy - ma'n viy his blanadi, buning natijasida u mexanik usuldan ko'p marta samaralir qdir.

Ixtiyoriy usulda eslab q lish turli ass tsiatsiya q nunlari bilan b g'liq bo'lgan mnem nik yo'llarga as slanadi.

G'ayri ixtiyoriy usul o'qish jarayonida hissiyotga ko'ra yuzaga kelgan em tsiya bilan b g'liq matnning u yoki bu parchasini tas difan eslab q lishga as slangan.

Shuni ta'kidlash j izki, ishlanayotgan inf rmatsiyani eslab q lishning universal usuli yo'q. Amalda, ko'pincha, usullar majmuidan inf rmatsiyaning u yoki bu qismi tavsifiga b g'liq h lida f ydalaniladi.

Ishlanayottan inf rmatsiyani tahlil qilish - ilmiy tadqiq tning muhim vazifalaridai biri

---

Tahlil jarayonida ham inf rmadiya manbaini, ham ulardagi inf rmatsiyani tasniflash va sistemalashtirish zarur. Manbalarni ikki xil sistemalashtirish mumkin: xr n l gik tartibda va mavzu bo'yicha.

Birinchi h lida barcha inf rmatsiya mavzu bo'yicha ilmiy b sqichga ko'ra sistemalashtiriladi, bular uchun sifat sakrashlari x sdir. Keyin har bir b sqichda tegishli manbalar (b sqichlar) e'tib r bilan tanqidiy taxlil qilinadi. Buning uchun yuq ri darajada eruditsiya va bilimga ega bo'lish zarurdir.

Ikkinchi h lida (mavzuli tahlil) inf rmatsiyaning butun hajmi ishlab chiqilayotgan mavzu masalalari bo'yicha sistemalashtiriladi. Bunda katta e'tib r ilmiy-texnikaviy inf rmatsiya so'nggi nashrga qaratiladi, ularda mazkur masala tadqiq ti yakuni keltirilgan bo'lishi mumkin. Keyinchalik tail v as sida al hida qiziqish tug'dirgan b shqa manbalar tahlil etiladi.

Inf rmatsiyani tahlil etishning ikkinchi talqini s dda va kam vaqt talab qiladi. Shu bilan birga mazkur talqin bo'yicha mavzu bo'yicha to'liq bo'lmagan inf rmatsiya hajmi tahlil etiladi.

Ishlab chiqish (o'rganish, eslab q lish va tahlil) natijalari bo'yicha ilmiy-texnikaviy inf rmatsiya belgilanadi:

- d lzarblik va mavzuning yangiligi;
- mavzu bo'yicha nazariy va eksperimental tadqiq tlar s hasidagi so'nggi yutuqlar;
- ilmiy tadqiq tning maqsad va vazifalari;
- mavzu bo'yicha ishlab chiqarish tavsiyalari;
- ilmiy ishlanmalarning texnikaviy, iqtis diy va ek l gik maqsadga muv fiqligi.

Naz rat sav llari

1. Ilmiy texnikaviy inf rmatsiya nima va uni izlash qanday amalga shiriladi.

2. Ilmiy texnikaviy informatsiya taxlili nimadan iborat.
3. Dalariblik va mavzuning yangiligi tushunchasini izohlang.